

Floribert Baudet en Jan R. Blaauw

De Zaak-Feral Tribune

Het tweetal F. Baudet en J.R. Blaauw richt in dit artikel hun aandacht op een rechtszaak uit 1996 tegen twee journalisten van de Kroatische krant *Feral Tribune*. Tegen de journalisten werd een aanklacht ingediend wegens smaad en belediging van president Tudjman. In hoeverre konden deze journalisten zich in de zaak beroepen op hun vrijheid van meningsuiting in Kroatië?

Zagreb, 14 juni 1996. Het is druk in zaal 238 van de arrondissementsrechtbank aan de Avenija Grada Vukovara. Een kleine 200 mensen, voornamelijk journalisten, verdringen zich om een zitplaats. Het is negen uur 's ochtends en al erg warm. Namens de aanklagende partij - de familie Tudjman - zitten twee in mantelpakjes gestoken dames links van de rechter. Aan diens andere zijde zitten zes advocaten, die moeten toezien op de te volgen juridische procedure. Voor hen, in de beklagdenbank, hoofdredacteur Viktor Ivančić en politiek commentator Marinko Čulić van het satirische weekblad *Feral Tribune* uit de Dalmatische havenstad Split. Voor geen van tweeën is het overigens de eerste keer dat zij zich voor een rechtbank moeten verantwoorden voor de uitoefening van hun journalistieke professie. Het tweetal zal worden bijgestaan door advocaat Ante Nobile die zelf ook meermalen in aanvaring is gekomen met de Kroatische autoriteiten.

Aan de orde is een hoorzitting op verzoek van de dochter van president Tudjman. Zij had naar aanleiding van een artikel van Čulić over haar vader in *Feral Tribune* een aanklacht ingediend wegens smaad en belediging. Onderzoeksrechter Marin Mrčela moet uitmaken of deze klacht gerechtvaardigd is. Indien hij meent dat er voldoende juridische grond aanwezig is, zal er een formele rechtszaak komen. In dat geval lopen Ivančić en Čulić het risico te worden veroordeeld tot maximaal drie jaar gevangenisstraf. Onder de Kroatische mediawetgeving is namelijk niet alleen het schrijven van een beledigend stuk strafbaar, maar ook het publiceren ervan. Een hoofdredacteur die een dergelijk stuk plaatst, kan

bovendien een hogere straf krijgen dan de schrijver.¹ Om te kunnen vaststellen of er in dit geval sprake is van smaad en belediging voelt rechter Mrčela de twee journalisten stevig aan de tand. Daarbij komt niet alleen het omstreden artikel aan de orde, maar ook het redactionele beleid als geheel. In de verdediging van *Feral* staat het standpunt centraal dat de opiniërende toon van het gewraakte artikel 'Botten in de mixer' eerst en vooral de persoonlijke mening van Čulić weergeeft. Dat lijkt wellicht vreemd, maar ook de Kroatische grondwet garandeert de vrijheid van meningsuiting. Aangezien Čulić alleen maar zijn mening had gegeven, had Ivančić geen enkele reden gehad om diens artikel te weigeren. En daarmee vervalt, volgens advocaat Nobilo, de juridische grond voor een rechtszaak. Maar zal dit standpunt de rechter overtuigen?

Botten in de mixer

Wat maakt de inhoud van 'Botten in de mixer' - en de activiteiten van *Feral* als geheel - zo controversieel? Het artikel gaat in op de plannen van president Tudjman (1922-1999) om in het voormalige concentratiekamp Jasenovac een nieuw oorlogsmonument op te richten. Het bestaande, communistische monument in Jasenovac, waar gedurende het bestaan van de fascistische Onafhankelijke Staat Kroatië (1941-1945) vele tienduizenden Serven, Joden, Roma en Kroaten het leven lieten, zou worden afgebroken. Het verbeeldde het lijden en de opofferingsgezindheid van de Joegoslavische volkeren in de strijd tegen het Duitse, Italiaanse en Kroatische fascisme. Het nieuwe monument zou daarentegen een gedenkteken worden voor alle Kroaten, ongeacht hun politieke kleur. Het moest een symbool worden voor een duistere periode uit de nationale geschiedenis, ter herinnering aan de jaren waarin Kroaat de wapens opnam tegen Kroaat, daarin meegekleurd door internationale golven van geweld. Een tragisch maar vooral Kroatisch en binnenlands hoofdstuk uit de nationale geschiedenis. Een hoofdstuk met extra betreuwenswaardige gevolgen bovendien, want de verdeeldheid van de jaren '41-'45 had ertoe geleid dat de Kroaten in 1945 opnieuw geen zeggenschap hadden gekregen over hun eigen lot. Dit zou nooit meer mogen voorkomen, stelde Tudjman. De president zei zich te spiegelen aan de Spaanse leider Francisco Franco, die er in zijn land ook in geslaagd was de kloof tussen links en rechts te overbruggen en de wonden

1 F. Baudet, 'Croatia' in: D. Jones ed., *Censorship: an international encyclopedia* (Londen en Chicago 2001).

'Met zijn allen naar het concentratiekamp Jasenovac', de voorkant van *Feral Tribune* van 26 april 1996. In deze editie verscheen Botten in de Mixer. Uit: <http://www.feral-tribune.com>.

van de Spaanse Burgeroorlog te helen. Tudjmans voorne- men was al eerder op protes- ten gestuit, zowel vanuit het buitenland als in Kroatië zelf, maar omdat het voormalige kampterrein tot 1995 deel uitmaakte van de door de Serven uitgeroepen Servische Republiek Krajina konden de plannen van de president nooit worden verwezenlijkt. Nu lag dat echter anders. Het is een onderwerp dat de president om verschillende redenen nauw aan het hart ging, maar Čulić veegt er in zijn commentaar zonder mede- dogen de vloer mee aan:

'Als het bij de "herstructurering" van Jasenovac enkel zou gaan om de vermenging van de botten van de slachtoffers met die van de daders, dan zou dat al tamelijk morbide en krankzinnig zijn. Maar de werkelijkheid is erger: Tudjman ziet het "nieuwe" Jasenovac als "iets dat het Kroatische volk zal

herinneren aan het feit dat het in het verleden verdeeld was en meegesleept in internationale conflicten." Met geen woord rept hij over de niet-Kroatische slachtoffers!²

Een dergelijke voorstelling van zaken, waarin de verdeeldheid van de Kroaten tijdens de Tweede Wereldoorlog centraal wordt gesteld, was naar het oordeel van Čulić volstrekt verwerpelijk, aangezien het leeuwendeel

2 M. Čulić, 'Kosti u mikseru' ('Botten in de mixer'), in: *Feral Tribune*, 29 april 1996. Engelse vertaling te vinden op de website van *Feral*: <http://www.feral-tribune.com>.

van de vele doden in het kamp geen Kroaten waren, maar Serven, Joden en Roma. Verwezenlijking van het voornemen van de president zou, met andere woorden, pure geschiedvervalsing zijn.³ Behalve het voornemen de beenderen van de daders bij die van de slachtoffers te voegen moest ook Tudjman's verwijzing naar Franco het ontgelden. Volgens Čulić was Franco's enige bijdrage aan de verzoening tussen de twee kampen Spanjaarden het feit dat hij in 1975 overleden was.⁴

Voor de familie Tudjman was de onuitgesproken suggestie dat de president er misschien beter aan zou doen het voorbeeld van de roemruchte Spaanse dictator te volgen uiteraard minder prettig. Ook de kritiek dat Tudjman's voornemen neerkwam op geschiedvervalsing was tegen het zere been. Deze twee punten vormden dan ook de belangrijkste redenen voor de aanklacht, maar er was meer aan de hand. Het duel dat op die veertiende juni van start ging tussen *Feral Tribune* en president Tudjman was namelijk de zoveelste schakel in een lange keten. Daarbij was vooral de interpretatie van historische thema's de inzet. Gezien de verwevenheid van deze thema's met de politieke actualiteit in het Kroatië van die jaren, kan zonder meer worden gesteld dat niet Marinko Čulić en Viktor Ivančić terecht stonden, maar de verbeelding en verwoording van het Kroatische verleden en, in het verlengde daarvan, de legitimiteit van het bestaan van de Kroatische staat.

De wording van een allergie

Om dit te verduidelijken is het om te beginnen zinvol in te gaan op de plaats van *Feral* in het medialandschap van de Balkanstaat. In de loop van de jaren tachtig trad in de toenmalige Joegoslavische deelrepubliek Kroatië een voorzichtige liberalisering op. Een van de uitgeverijen die hiervan profiteerden was Slobodna Dalmacija, die onder meer het dagblad *Slobodna Dalmacija* en het weekblad *Nedjeljna Dalmacija* uitgaf. Lange tijd waren dit voorbeeldige kranten, maar begin jaren tachtig veranderde dat. In 1984 besloot de redactie van *Nedjeljna Dalmacija* namelijk een politiek-

3 De gruwelen van Jasenovac en de Onafhankelijke Staat Kroatië zijn beschreven in: V. Dedijer, *Jasenovac. het Joegoslavische Auschwitz en het Vaticaan* (Berchem 1994), en het qua toonzetting iets evenwichtiger M. Broszat en L. Hory, *Der kroatische Ustaschastaat* (München 1964). Het aantal slachtoffers is inzet van een felle controverse die, niet toevallig, eind jaren tachtig sterk oplaaide.

4 M. Čulić, 'Kosti u mikseru', in: *Feral Tribune*, 29 april 1996.

satirische bijlage, *Feral* genaamd, op te nemen.⁵ Hoewel de inhoud hen zorgen baarde, lieten de communistische autoriteiten de bijlage over het algemeen ongemoeid.⁶ Misschien kwam dit wel juist doordat zij al snel een grote populariteit verwierf.

De problemen waarmee de Joegoslavische federatie in deze periode te kampen kreeg, waren politiek en economisch van aard. De omvang van de economische crisis vereiste een krachtig en centraal gecoördineerd beleid, maar dat druiste in tegen de wensen van de welvarende republieken Slovenië en Kroatië, die in tijden van crisis liever de hand op de eigen portemonnee hielden dan de armlastige broeders in het oosten en zuiden te subsidiëren. Omdat elk van de republieken over een vetorecht beschikte, ontstond daarmee ook een politieke crisis. De republieken werden meer en meer elkaars concurrenten en gingen zich meer en meer bedienen van een nationalistisch discours. Deze ontwikkelingen raakten in een stroomversnelling toen de communisten hun machtsmonopolie opgaven en vrije verkiezingen uitschreven voor 1990. In Kroatië werden deze gewonnen door Franjo Tudjman. Het conflict met Belgrado verscherpte zich en in 1991 verklaarde Kroatië zich onafhankelijk. Daarop brak oorlog uit tussen de Kroaten en de Servische minderheid, die, gesteund door het federale leger, probeerde de afscheiding tegen te gaan, of, als dat niet mocht lukken, een zo groot mogelijk deel van de republiek in te palmen.⁷

De persvrijheid maakte in deze periode een wat tegenstrijdige ontwikkeling door. Enerzijds raakte de oude censuurwetgeving in onbruik en zagen tal van nieuwe, kritische periodieken het daglicht. Anderzijds verloor in dezelfde periode het grootste deel van de Kroatische Serven hun banen bij overheid en media. Wetswijzigingen en 'vaderlandslievende' maatregelen dienden ook de media te doordringen van Kroatisch patriottisme. Toen de onafhankelijkheidsoorlog uitbrak werd ook de pers geacht bij te dragen aan de oorlogsinspanning. Pacifistische journalisten en andere criticasters van de oorlogvoering deelden het lot van hun Servische collegae. Hun plaatsen werden ingenomen door de nationalistenvan Tudjman.⁸ Daarnaast werd onder het mom van privatisering veel kri-

5 http://www.feral-tribune.com/latin2/povijest/povijest_1.html, bijschrift bij nummer 1, 28 oktober 1984.

6 Viktor Ivančić, interview met Jan R. Blaauw en F. Baudet, juni 1996.

7 Zie voor het algemene kader onder meer: S. Woodward, *Balkan tragedy* (Washington 1995); J. Lampe, *Yugoslavia as history* (Cambridge 1996).

8 Een voorbeeld is de kinderboekenschrijver Drago Hedl die in 1990 hoofdredacteur

tische bladen de mond gesnoerd. Nadat de overheid in 1990 had besloten de staatsmedia te privatiseren, werden wetten opgesteld die kranten en tijdschriften een strak tijdschema oplegden en tevens in regeringsbegeleiding voorzagen. Deze *Staatscommissie voor Herstructurering en Ontwikkeling* had veel macht: in geval van onregelmatigheden kon zij de leiding over een krant overnemen en een nieuw bestuur installeren. Merkwaardig genoeg trof dit lot alleen onafhankelijke kranten.⁹

In het najaar van 1992 was *Slobodna Dalmacija*, dat regelmatig kritiek had geuit op de president, aan de beurt. Op 2 oktober werd het complete bestuur van de krant vervangen. Achterstand bij de uitvoering van het privatiseringsprogramma was de officiële reden. In de krant zelf mocht over de besluiten niet worden geschreven. Als laatste uiting van verzet verscheen de editie van 3 oktober met een grote zwarte rouwrand om de voorpagina, maar voortaan was de krant loyaal aan de regering. Algemeen wordt aangenomen dat de werkelijke reden voor deze gelijkschakeling gelegen was in het feit dat het sinds 1990 een onderkomen had geboden aan *Feral Tribune*. Dat blad had inmiddels zijn scherpe pijlen gericht op de regering-Tudjman, zoals het eerder de communisten onder vuur had genomen.¹⁰ Dit was al begonnen tijdens de campagne die voorafging aan de eerste democratische verkiezingen in 1990, waarbij vooral Tudjmans 'zuiver Kroatisch' werd bespot.¹¹

Pornografie

Feral Tribune overleefde de aanslag op *Slobodna Dalmacija* omdat de redacteuren erin slaagden voldoende middelen bijeen te brengen om het

werd van *Glas Slavonije* dat in Osijek in Oost-Slavonië wordt uitgegeven. Hegl's redactioneel beleid kostte hem zijn baan. Hij weigerde namelijk zich te schikken naar directieven uit Zagreb, baseerde zijn berichten ook op informatie uit Belgrado en in zijn redactie werkten Serven en Kroaten broederlijk samen. In juli 1991 werd hij door medewerkers van de gouverneur van Oost-Slavonië, Branimir Glavaš, uit zijn kantoor gesleurd. *Glas* kreeg een nieuwe Zagreb-getrouwe redactie. Twee weken later brak ook in dit deel van Slavonië de oorlog uit.

- 9 *Index on censorship* 1/1993 en 5/1993; *The Reuter library report*, March 17, 1993.
10 Zie F. Baudet, 'Croatia', in: D. Jones ed., *Censorship. An international encyclopedia* (Londen en Chicago 2001) en F. Baudet en J.R. Blaauw, 'Een beter Kroatië begint in Washington' (niet gepubliceerde persanalyse, augustus 1996).

- 11 De latere president propageerde een van 'Servische smetten gezuiverd' Kroatisch, maar vergiste zich meermaals, niet verwonderlijk gezien het feit dat Servisch en Kroatisch één taal vormen.

blad op te kopen. Vanaf april 1993 verscheen het blad als zelfstandige uitgave met een oplage van circa 50.000 exemplaren, waarin de messcherpe satire waarom het bekend stond, werd afgewisseld met nieuws en politieke analyses. Juist deze combinatie maakte het blad tot een geduchte tegenstander van het regime.¹² Niet alleen de soms genadeloze satire was de president en zijn entourage een doorn in het oog, ook de reguliere berichtgeving vormde een continue bron van ergernis. *Feral* was midden jaren negentig een van de weinige nog onafhankelijke bladen met een landelijk bereik, en schreef over slachtpartijen en misdaden die tijdens de onafhankelijkheidsoorlog door Kroatische eenheden werden gepleegd. Het was ook een van de weinige kranten die de kwalijke rol van de regering-Tudjman in de Bosnische oorlog aan de kaak stelde.¹³ Niet verwonderlijk dus dat het blad 'één van Tudjman's allergieën' bleef, zoals een official van de HDZ het blad ooit typeerde.¹⁴ De president en zijn woordvoerders brandmerkten *Feral* ook aan de lopende band als 'Servo-communistisch' en 'Joego-nostalgisch'. In het hypernationalistische klimaat dat in die jaren heerste in Kroatië waren dit doodzonden. Niettemin bleef *Feral* immens populair, hetgeen moge blijken uit het feit dat een bundel 'dagboekanteekeningen van Robi K.' - *Feral's* satirische rubriek - een bestseller werd.¹⁵

Was het via de privati-sering niet gelukt het blad tot zwijgen te brengen, nu probeerden de autoriteiten het via de belastingwetgeving. Het ministerie van Cultuur legde het blad in juni 1994 een extra omzetbelasting op van vijftig procent; wegens zijn 'pornografisch karakter' zou het in een andere belastingcategorie vallen. Officials van de regering, waarin de HDZ van

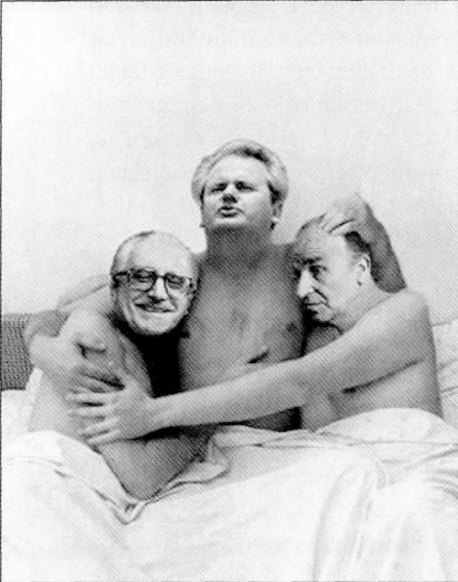
12 Dit in tegenstelling tot hetgeen de voormalige Nederlandse ambassadeur J. Scheffer enigszins bagatelliserend schrijft in *Ambassadeur in Zagreb, 1994-1998* ('s-Gravenhage 1999) 14-15. Scheffer deelde de kritiek van de overheid dat het blad een aanslag vormde op de goede zeden overigens tot op zekere hoogte: tegenover ons verklaarde hij in juni 1996 dat hij de rechtszaak die de autoriteiten hadden aangespannen tegen 'dat pornografische blaadje' niet de moeite van het bijwonen waard vond.

13 *Feral Tribune*, bijvoorbeeld de edities van 10 en 24 april, 7, 14 en 21 augustus 1995 en 3 juni 1996. In april 1992, kort na het uitbreken van de oorlog in Bosnië, publiceerde *Feral* een montagefoto waarop Tudjman werd afgebeeld met Hitler en Stalin. Deze foto vormde aanleiding voor een rechtszaak en volgens velen, voor de overname van uitgeverij Slobodna Dalmacija in oktober van dat jaar.

14 F. Baudet, 'Feral Tribune', in: Jones, *Censorship*.

15 http://www.feral-tribune.com/latin2/povijest/povijest_5.html, bijschrift bij de editie van 28 oktober 1994.

Tudjman steeds meer alleen de dienst uitmaakte, spanden daarnaast processen aan tegen het blad en eisten grote bedragen aan schadevergoeding. Doel van beide operaties was de financiële ruggegraat van het blad te breken. Buitenlandse protesten - onder meer van het Europees parlement, het *Committee to Protect Journalists* en *Article 19* - en een door *Feral* aangespannen beroep leidden ertoe dat de extra belasting in 1996 weer werd ingetrokken, maar de stroom klachten wegens smaad hield aan.¹⁶

Even goede vrienden? Tudjman, Milošević en Izetbegović volgens *Feral Tribune*. Uit: <http://www.feral-tribune.com>

Ook hanteerden de autoriteiten andere vormen van pressie: begin 1994 werd Ivančić in zijn kraag gegrepen om een extra militaire training te ondergaan, terwijl 'verontwaardigde Australische toeristen' in 1995 een kiosk in Split aanvielen en de daar aanwezige exemplaren van *Feral* op straat in brand staken. Daarnaast werden leden van de redactie veelvuldig uitgenodigd voor 'een gesprek'. Illustratief voor de relatie met de autoriteiten is ook het feit dat journalisten van *Feral* die zich tijdens de onafhankelijkheidsoorlog in de frontlinies begaven en hun leven waagden voor een (kritische) reportage, nimmer onderscheiden werden, terwijl patriottische journalisten die de oorlog van achter hun bureau beschreven, werden overladen met eerbewijzen.¹⁷

Om kort te gaan, in het democratische Kroatië had *Feral* het moeilijker dan tijdens de communistische dictatuur. Ietwat sarcastisch merkte Ivančić hierover ooit op: 'Satire heeft het zwaar in Kroatië. Iedere keer als wij iets grappigs doen, komen de autoriteiten met iets wat nog grappiger is.'¹⁸

16 F. Baudet, 'Feral Tribune', in: Jones, *Censorship*.

17 Voorbeelden ontleend aan D. Hedl, 'Croatia - Media. Press faces subtle and severe state suppression', *The Guardian* 4 augustus 1995. Zie ook bijschrift bij nummer 510, 26 juli 1995, http://www.feral-tribune.com/latin2/povijest/povijest_6.html.

18 Als geciteerd in Hedl, 'Croatia'. Tegenover Jan Blaauw maakte Ivančić dezelfde opmerking. Telefonisch interview juli 1996.

Desondanks wist *Feral* de handschoen die het vanuit het regeringscentrum Gornji grad werd toegeworpen, op te nemen. Sinds 1990 hebben allerlei aspecten van het politieke leven in Kroatië het doelwit gevormd van spot. Vooral de president moest het ontgelden, maar ook andere prominenten, zoals de toenmalige oppositieleiders Budi a en Gotovac, wachtten met schrik de nieuwste editie van het weekblad af. De plotselinge vroomheid die voormalig partizanengeneraal Tudjman aan de dag legde toen paus Johannes Paulus II in 1994 Kroatië bezocht, bracht *Feral* er bijvoorbeeld toe de president, die optimaal munt hoopte te slaan uit dit bezoek, af te beelden in monnikspij. Dit ter illustratie van diens politieke travestie. En kort na de ondertekening van het Dayton-akkoord, dat in december 1995 een einde maakte aan de oorlog in Bosnië, trakteerde *Feral* zijn lezers op een andere montagefoto: een bedscène waarin een naakte Tudjman en Milošević bezig waren de Bosnische president Izetbegović uit te kleden.

De voorliefde van de president voor witte uniformen en exorbitante luxe, die hij gemeen had met de Joegoslavische leider Tito, verleidde *Feral* ertoe te opperen dat Tudjman misschien ook in andere opzichten verwant was aan zijn illustere voorganger. Het blad bewerkte de beroemde foto die in januari 1980 in het ziekenhuis werd gemaakt van Tito en zijn twee zonen op zodanige wijze dat het leek alsof Tudjman een van hen was. Ironisch genoeg namen de Servische media het bericht dat Tudjman Tito's zoon zou zijn, voor waar aan, terwijl *Feral* op deze wijze de hang naar persoonsverheerlijking van de president aan de kaak wilde stellen.¹⁹ Immers, toen Tudjman nog leefde, begonnen nieuwsuitzendingen op de Kroatische televisie steevast met: 'President Tudjman heeft vandaag.....', gevolgd door eender welke belangrijke mededeling. Ook de prent waarop de president was afgebeeld als de vergoddelijke Romeinse keizer Augustus diende dit doel.

De kroatisering van het verleden

Vooral Tudjman's stelselmatige rehabilitatie en reïnterpretatie van het oorlogsverleden was een voortdurende bron van inspiratie. Immers, de plannen ten aanzien van het monument in Jasenovac die de aanleiding

¹⁹ De Belgradose krant *Večernje novosti* bracht het bericht als een sensationele onthulling. Zie het artikel 'Najveći sin najvećeg sina!!!' ('De grootste zoon van de grootste zoon'). *Feral Tribune*, 13 mei 1996.

vormden voor de rechtszaak die op 14 juni 1996 van start ging, stonden niet op zichzelf. Sinds 1990 is de hele Kroatische geschiedenis aan een reïnterpretatie onderworpen. Hiervan mocht onder meer de fascistische ideoloog en *Blut und Boden*-schrijver Mile Budak profiteren. Aan hem wordt de uitspraak 'een derde van de Serven zullen we bekeren, een derde verjagen, en de rest doden' toegeschreven. Als eerbetoon kreeg deze 'grote vaderlandse auteur' in 1993 een school en enkele pleinen naar zich vernoemd. *Feral* was de enige krant die hiertegen protest aantekende: daags na de vernoeming wijdde het blad een jubelend artikel aan de artistieke verdiensten van 'Adolf Hitler, de grote Oostenrijkse kunstschilder'. Om de ongerijmdheid van de door Tudjman gepropageerde verzoening tussen Kroatisch rechts en links te illustreren, beeldde *Feral* Tito af in het uniform van de fascistische militie *Crna legija*. De politieke boodschap zal het lezerspubliek niet ontgaan zijn.

Het artikel 'Botten in de mixer' past qua stellingname in het bovengeschetst stramien. Het artikel heeft met de satirische prenten en commentaren gemeen dat het tegenover de 'politiek wenselijke' geschiedvisie van de president een visie plaatst die in de Kroatische context verregaande politieke consequenties heeft. Immers, in de officiële lezing is de betekenis van Jasenovac het feit dat Kroaat zijn hand ophief tegen Kroaat, hetgeen nooit meer zou mogen voorkomen. *Feral* bracht het publiek echter de werkelijke tegenstellingen in herinnering: een deel van de Kroaten was bereid tot genocide op hun Servische burenen, terwijl een ander deel van de Kroaten zij aan zij met de Serven vocht tegen het fascisme. In uli' lezing was dus niet zozeer etniciteit de onoverbrugbare tegenstelling, als wel politieke kleur.

Het politieke gevaar voor Tudjman school juist in deze zienswijze. Hoewel hij als voormalig partizaan goed wist dat in Tito's leger Serven en Kroaten konden samenwerken, had hij als politicus zijn fortuin juist te danken aan het onweerlegbare feit dat Kroatië en Servië geen gezamenlijke toekomst konden hebben. En als Kroaten en Serven in oorlogstijd konden samenwerken, konden zij dit dan niet in vreedstijd? Zouden ze dan niet in een gemeenschappelijke staat kunnen wonen? Het officiële antwoord op die vraag was 'Nee'. Het belangrijkste argument voor deze stelling werd gevonden in de moordpartij bij Bleiburg waar - in hoofdzaak, maar niet uitsluitend Servische - partizaneneenheden in mei 1945 (tien)duizenden Kroaten van diverse pluimage hadden gedood. Deze moordpartij was een van de witte vlekken in de Joegoslavische historiogra-

Maarschalk Tito in uniform van de fascistische militie Zwart Legioen. Uit: <http://www.feral-tribune.com>.

fie, die zich liever concentreerde op de heroïsche rol van de partizanen in hun strijd tegen de Duitse en Italiaanse bezetters. Intellectuelen die aandacht vroegen voor 'Bleiburg' werd het leven zuur gemaakt, zoals de latere Kroatische regering dat deed met hen die aandacht vroegen voor de niet-Kroatische slachtoffers van Jasenovac. Onder hen bevonden zich nationalist, die de macabere gedachte propageerden dat het historische belang van Bleiburg dat van Jasenovac verre overtrof. Eind jaren tachtig barstte de discussie over de Tweede Wereldoorlog in alle hevigheid los. De Servische media

versleten alle Kroaten, ook de communisten, voor de fascistische Ustaše uit de Tweede Wereldoorlog die niets liever zouden willen dan Jasenovac herhalen.²⁰ Van Kroatische zijde werd stevast gewezen op de slachting bij Bleiburg. Vooral de participatie van Servische eenheden werd dankbaar aangegrepen. Meer en meer ging Bleiburg de legitimering vormen voor het onafhankelijkheidsstreven van Kroatië. Serven en Kroaten zouden nooit meer met elkaar kunnen samenleven in een staat. Bleiburg werd zo 'het fundament waarop de Kroatische staat is gegroundvest'.²¹ Om de legitimiteit van deze opvatting te vergroten werd ook de rest van de Kroatische geschiedenis aan een revisie onderworpen. In zekere zin moest het slachtofferschap van de Kroaten in Bleiburg worden uitgebreid naar de gehele Kroatische geschiedenis. Als 'eeuwige slachtoffers van Servische agressie' hadden de Kroaten nu 'immers' het recht op een eigen staat. Het be-

20 Zie F. Baudet en J.R. Blaauw, 'Het verloren verleden van omstreden landen. Nationalisme en historisch besef', in: *Groniek* 132 (maart 1996) 334-341.

21 Aldus de toenmalige parlamentsvoorzitter Nedeljko Mihanović op 7 mei 1995, in: *Slobodna Dalmacija*, 16 mei 1995.

staande monument in het concentratiekamp Jasenovac, dat de ware identiteit van de daders en de slachtoffers in beeld bracht, paste uiteraard niet in deze voorstelling van zaken.

Het toestaan van kritiek op de revisie van de geschiedenis zou echter de weg vrijmaken voor twijfel aan het bestaansrecht van de eigen staat. En daarvoor was wel een zekere voedingbodem aanwezig. Niet toevallig brandmerkte de president zijn criticasters als 'ideologen van het Joegoslavische communisme, zonen van officieren van het Joegoslavische leger en kinderen uit gemengd Kroatisch-Servische huwelijken'.²² Toegeven aan hun kritiek zou herstel van de staat Joegoslavië mogelijk maken en daarmee de in nationalistische ogen onlosmakelijk verbonden Servische hegemonie via een achterdeur opnieuw kunnen binnenlaten. Behalve deze ideologische motieven speelden partijpolitieke motieven een belangrijke rol. Ten tijde van de hoorzitting tegen *Feral* woedde er een stevige richtingsstrijd binnen de HDZ, de brede politieke beweging waaraan de president zijn macht en positie ontleende. Binnen deze partij bestond een 'partizanenvleugel', voor wie de strijd tegen het fascisme een belangrijke inspiratie vormde. In hun visie strenden de Kroatische communisten tijdens de Tweede Wereldoorlog in de eerste plaats voor een onafhankelijk en communistisch Kroatië, en niet voor het herstel van Joegoslavië. De rechtervleugel van de HDZ zag juist in de fascistische staat de verwezenlijking van een duizend jaar oude droom. Het onafhankelijke Kroatië van 1991 was in hun ogen de reïncarnatie van de Onafhankelijke Staat Kroatië uit de Tweede Wereldoorlog. Tudjman verwoordde zelf iets dergelijks tijdens het eerste congres van de HDZ in februari 1990²³, maar ondanks alle retoriek over een nationale verzoening tussen Kroatisch links en rechts bleef dit een gevoelig punt voor de linkervleugel, die immers haar inspiratie had geput uit de strijd tegen de fascistische staat.

Om kort te gaan, het debat over het verleden dreigde Tudjman's machtsbasis te ondermijnen. De president kon het zich, gezien zijn eigen 'dubieuze' oorlogsverleden - hij was immers politiek commissaris bij een partizaneneenheid²⁴ - niet veroorloven de rechtervleugel van zich te ver-

22 Tudjman in een interview met *The Financial Times*, Juni 1996.

23 J. Šentija, 'Tko će iz HDZ-a prvi početi rušiti kult ličnosti Franje Tuđmana ('Welk HDZ-lid zal een begin maken met de vernietiging van de persoonlijkheidscultus van Franjo Tuđman')', *Globus: specijalno izdanje* 11 december 1999, 63-69, aldaar 69.

24 D. Hudelist, 'Dr. Franjo Tuđman: Život i karijera ('dr Franjo Tuđman: leven en carrière')', in: *Globus: specijalno izdanje* 11 december 1999, 20-54, aldaar 24, 29.

vreemden, zeker niet gezien het feit dat Kroatië dankzij de buitenlandse contacten van deze rechtervleugel zijn onafhankelijkheidsoorlog had kunnen financieren. De machtspositie van een teruggekeerde emigrant als minister Šušak van Defensie illustreert deze afhankelijkheid. De president kon zich bovendien überhaupt geen breuk permitteren in zijn streven om als een echte Vader des Vaderlands de geschiedenis in te gaan.

Feral's kritiek lag extra gevoelig omdat Tudjman zelf was opgeleid als historicus en zich als directeur van het Instituut voor de Geschiedenis van de Arbeidersbeweging in Kroatië actief had bezig gehouden met het exacte aantal Joegoslavische slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Hij bepleitte toen een drastische bijstelling van de officiële dodencijfers van Jasenovac, een 'revisionistische' zienswijze die ongetwijfeld ertoe heeft bijgedragen dat hij eind jaren zestig de gunst van het communistische establishment verloor.²⁵ *Feral's* niet aflatende spot tastte de president dus ook aan in zijn wetenschappelijke status.²⁶

Om al deze redenen had Tudjman behoefte aan een brede maar strikt Kroatische benadering van het nationale verleden. Een benadering waar - in zijn ogen - iedere Kroaat zich in zou kunnen vinden. Zijn Jasenovac moest de bril worden waardoor zijn volk naar zijn verleden zou blijven kijken, teneinde de eenheid en de daarmee samenhangende onafhankelijkheid te kunnen bewaren. Iedere concessie, zelfs ieder toestaan van openbaar debat over de plannen, zou deze afloop in gevaar kunnen brengen. Simpel gesteld: omdat hij de plannen nu eenmaal had gepresenteerd, moesten ze worden uitgevoerd. Tudjman zat klem tussen de politieke realiteit

25 Voor een bijstelling van het officiële dodental bleek inderdaad reden te bestaan, zo concludeerden B. Kočović, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* (De slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog in Joegoslavië) (Londen 1985) en V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu* (bevolkingsverliezen in Joegoslavië in de Tweede Wereldoorlog) (Zagreb 1989) eind jaren tachtig onafhankelijk van elkaar. Tudjman concludeerde dat in Jasenovac ongeveer 80.000 doden waren gevallen, in plaats van de bijna 800.000 waarvan sprake was in de officiële Joegoslavische cijfers.

26 Daarbij moet overigens bedacht worden dat een aantal serieuze historici Tudjman's kwaliteiten op dit vlak niet hoog inschatte. In 1965, nog voor hij in ongenade viel, weigerde de Universiteit van Zagreb zijn dissertatie te accepteren omdat die kwalitatief tekort schoot en Tudjman plagiaat zou hebben gepleegd. Uiteindelijk verdedigde Tudjman zijn studie aan de Universiteit van Zadar. Hudelist, 'Tudjman', 44-45. Deze episode vergrootte ongetwijfeld zijn gevoeligheid ten aanzien van zijn wetenschappelijke status.

van het moment, zijn principiële nationalistische beleid en, zeker niet in de laatste plaats, zijn eigen eerezucht. Dit verklaart ook waarom *Feral* - en in dit geval haar journalisten Ivančić en Čulić - frontaal in botsing kwamen met de president.

Slot

Tot slot nog even terug naar de verhitte hoorzitting op 14 juni 1996. Deze kende een curieus vervolg. Čulić beriep zich op het in de Kroatische grondwet vastgelegde recht op vrijheid van meningsuiting dat hem het recht gaf zijn afkeer te uiten over de 'united colours of Jasenovac'. Rechter Mr ela kon hem daarin geen ongelijk geven: de grondwet garandeerde nu eenmaal de vrijheid van meningsuiting. Het ontbreken van een deugdelijke rechtsgrond, en ook de aanwezigheid van een kleine tweehonderd waarnemers, onder wie vertegenwoordigers van Amnesty International, *Article 19* en CPJ brachten hem ertoe de zitting te verdagen naar september 1996. Toen oordeelde de dienstdoende rechter echter dat er geen aanleiding bestond voor een verdere behandeling, omdat de gedaagde slechts zijn mening had gegeven en zijn opmerking dat alleen Franco's dood tot verzoening had geleid in Spanje feitelijk niet onjuist was.²⁷ Het openbaar ministerie ging echter in beroep. Het Constitutioneel Hof bepaalde dat Čulić en Ivančić zich in oktober 1997 opnieuw moesten verantwoorden. Ondertussen werd Ivančić onderscheiden met de CPJ International Press Freedom Award, en de Index on Censorship International Press Directory, terwijl Amnesty aankondigde bij een veroordeling het tweetal te zullen adopteren als gewetensgevangenen.²⁸ In oktober 1997 werd besloten in Spanje de verzoenende rol van Franco nader te onderzoeken. Hangende dit onderzoek werd de zitting opnieuw verdaagd. Uiteindelijk, nadat de rechter opnieuw geconcludeerd had dat Čulić enkel zijn mening had gegeven, en Ivančić daarom geen laakbaar gedrag viel te verwijten, legde het openbaar ministerie zich hierbij neer. Tudjman is er nimmer in geslaagd zijn allergie te overwinnen. Hij overleed in 1999. De persvrijheid is sindsdien met sprongen vooruit gegaan in Kroatië. De nieuwe autoriteiten hebben de 'nationale verzoening' minder hoog op de agenda staan, zodat de discussie over de Tweede Wereldoorlog minder gevoelig is komen te liggen.

27 Zie: CPJ Country Report Croatia 1996.

28 F. Baudet, 'Feral Tribune', *Amnesty International News Release*, 64/09/96, 20 mei 1996.

Wel is uit de 'discussie' over Bleiburg en Jasenovac gebleken dat Kroatië ondanks de democratisering weinig progressie heeft geboekt bij het verwerken van de traumatische gebeurtenis die de Tweede Wereldoorlog in werkelijkheid geweest is. Wel is, mede dankzij de activiteiten van *Feral*, een debat begonnen over de onafhankelijkheidsoorlog. Het laatste woord is daarover nog niet gezegd. En nog steeds liggen er schadeclaims met een totale waarde van vier miljoen gulden te wachten op behandeling.

Tentoonstelling

1726

**Staatsloterij
van start!**

29 maart t/m 29 juni 2001

Nederlands Kansspelmuseum

Paleisstraat 5, 2514 JA Den Haag

Open: ma. t/m vr. van 09.00 - 17.00 uur

www.kanspelmuseum.nl

Nederlands Kansspelmuseum Den Haag

TOEGANG GRATIS